

SLAVONSKI ARHIVSKI I NOVINSKI ZAPISI O HRVATSKIM ISELJENICIMA U SAD-U U RAZDOBLJU OD 1905. DO 1910. GODINE

Ivan BALTA
Pedagoški fakultet, Osijek

UDK: 325.2(497.5-3 Slavonija:73)"1905/1910"(093)
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 17. 5. 2002.

Iseljavanje iz Slavonije u Sjedinjene Američke Države krajem XIX. stoljeća doseglo je svoju kulminaciju od 1905. do 1910. godine. Uzrok iseljavanja bili su ekonomski i politički razlozi: slaba isplativost obrade zemlje i sitnoposjedništvo; industrijalizacija i porast broja najamnih radnika; rapidno povećanje broja stanovnika; pojačana mađarizacija Slavonije velikomađarskim programom *Julijanska akcija* preko željeznica i škola; stranački sukobi i idejno-političko raslojavanje slavonskog stanovništva (narodnjaštvo, pravaštvo, austrofilii, mađarofili, koalicionaši, južnoslavenstvo, socijaldemokracija...). Slavonsko iseljeničtvo u Americi u početku je uglavnom bilo usmjereno na rudarske krajeve država Pennsylvanije i Ohia, poljoprivredne krajeve država Kansasa i Michigana te u velike trgovačke i industrijske gradove: New York, Chicago, San Francisco. Težak i naporan rad iseljenika bili su uzrok brojnih nesreća, ako su imali uopće sreće nalaziti posao. Brojni razočarani iseljenici vraćali su se natrag u domovinu. Iseljenici koji su ostali u Americi često su uz pomoć katoličkih misija organizirali okupljanja kulturno-zabavnog karaktera, ali i političko-interesnog, s brojnim organizacijama međusobne materijalne i financijske pomoći. U nekoliko naraštaja iseljeničtvo Slavonije zadržalo se i ostalo živjeti u novoj domovini, dobivši državljanstvo i postajući punopravni građani Sjedinjenih Američkih Država.

UVOD

Na opći svjetski problem migracije stanovništva u XIX. i XX. stoljeću, znanstveno je ukazano na XI. međunarodnom kongresu povjesničara 1960. godine u Stockholmu,¹ a na XIV. međunarodnom kongresu povjesničara 1975. godine u San Franciscu jedna od tema bila je prekomorska migracija.²

O problemima iseljavanja iz Hrvatske, među prvima, objavio je svoja istraživanja 1903. godine Fran Milobar,³ a potom su slijedila izdanja o hrvatskom iseljeništvu u sklopu radova o jugoslavenskoj emigraciji, iseljeničkoj štednji⁴ i narodnoj statistici.⁵

Ante Tresić-Pavičić opisao je društveni i ekonomski položaj Hrvata u Americi,⁶ kao i Hinko Hinković⁷ te Stjepan Ljeben.⁸ Opsežno djelo o iseljenicima iz Hrvatske napisao je Većeslav Holjevac 1967. godine pod nazivom *Hrvati izvan domovine*.⁹ Značajni su i novinski članci po iseljeničkim listovima u Americi, autora Ivana Lupisa Vukića¹⁰ i Milostislava Bartulice,¹¹ kao i knjižice Josipa Marohnića,¹² Ivana Mladinea,¹³ Vjekoslava Melera,¹⁴ Luke Pejovića,¹⁵ Stephena Sestanovicha,¹⁶ Clementa S. Mihanovicha¹⁷ i drugih.

Daljni napredak u znanstvenom istraživanju o hrvatskom iseljeništvu u Americi učinili su Gilbert Govorchin,¹⁸ Jure Prpić,¹⁹ Adam Eterovich,²⁰ Frank Lovrich²¹ i Milos Vujnović²² koji su analizirali afirmaciju hrvatske naseobine u Oysteruilleu u Louisiani. O političkom djelovanju Hrvata u Drugom svjetskom ratu u Americi objavljena je građa u časopisima *The Bulletin of the United Committee of South Slavic Americans*, koju je uređivao Luj Adamič u New Yorku, a u njoj se nalaze i podaci o hrvatskom iseljeništvu krajem XIX. i početkom XX. stoljeća. Krajem XX. stoljeća značajna istraživanja o Hrvatima u Americi učinili su Ivan Čizmić²³ i Ljubomir Antić.²⁴

Značajni povijesni izvori o migracijama Hrvata u Americi sačuvani su u brojnim iseljeničkim kalendarima, almanasima, knjigama, zapisima i časopisima, a *Center for Migration Studies* u St. Paulu (Minnesota), izradio je mikrofilmove tiska o iseljenicima. Nadalje, povijesna građa o iseljenicima nalazi se u arhivu Hrvatske bratske zajednice u Pittsburghu, u *The Balch Institute for Ethnic Studies* u Philadelphiji, u *Center for Migration Studies* na State Islandu u New Yorku, u arhivu Jugoslavenske narodne obrane iz Južne Amerike u Zagrebu i arhivu Zavoda za migracije i narodnosti u Zagrebu, koji je 1978. godine objavio i Zbornik – *Iseljništvo naroda i narodnosti Jugoslavije* te organizirao Prvi simpozij o iseljeništvu naroda i narodnosti Jugoslavije u Zagrebu 1976. godine. Centar za istraživanje migracija u Zagrebu formirao je specijaliziranu knjižnicu i arhiv za problematiku iseljništva.²⁵

"U drugoj polovici XIX. stoljeća počelo je iseljavanje iz Hrvatske – od godine 1880. dalje – poprimati masovniji karak-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 5 (67),
STR. 765-788

BALTA, I.:
SLAVONSKI ARHIVSKI...

ter. Naročito intenzivno bilo je na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće. Kulminaciju je dostiglo u godini 1907."²⁶ Zbog procvata američke moderne industrijske proizvodnje nakon krize 1874. godine, porasle su i potrebe za novom radnom snagom. Zaduženi seljaci Austro-Ugarske, napose Slavonije, bili su očarani obećanjima o dobrom životu i o mogućnosti da u kratkom vremenu zarade novac. Prijevozne (parobrodarske) kompanije, agencije za prikupljanje ljudi koji žele ići na rad u Ameriku te novoootvoreni američki rudnici, tvornice i gazdinstva, našli su zajednički interes, tim više što su teške ekonomske i političke prilike u Slavoniji stimulirale iseljavanje. Promijenjena je i nacionalna struktura stanovništva u Hrvatskoj i Slavoniji. Na primjer, od 1840. do 1910. godine broj Mađara porastao je s 5.000 na 105.000, a broj Nijemaca od 13.000 na 136.000. Austrija i Ugarska nisu nikada donijele neki zakon o emigraciji, dok su Hrvatska i Slavonija donijele Zakon o emigraciji 1883., ali bez znatnijeg utjecaja na iseljeničku politiku te je isti zakon ukinut 1901. godine. Jak pritisak na iseljavanje učinio je i nagli porast stanovništva Hrvatske i Slavonije, od 1.905 295 stanovnika 1840. na gotovo tri milijuna stanovnika 1910. godine, što je znatno povećalo broj "slobodne" radne snage.

SLAVONSKI ARHIVSKI I NOVINSKI ZAPISI O ISELJENICIMA U SAD 1905. GODINE

Godine 1905. iseljavanje iz Slavonije bilježilo je kulminaciju, sve je brojnije počevši od 1899. godine pa nadalje, kako je to bilježila osječka *Narodna obrana*, citirajući zagrebački *Obzor*. "Piše *Obzor* iz Banovine, da je tamo zavladao opet prava manija za Amerikom, navlastito medju seljačkim svijetom. Ljudi se bezobzirce zadužuju i rasprodavaju svoja gospodarstva, te nastoje, da odu preko mora. Na to ih sili težki položaj u kom se narod Banovine nalazi. Zlo ga bije od svakud, a pomoći nema od nikud..."²⁷

Nadalje, osječka *Narodna obrana* napominje kako je "izseljivanje iz Slavonije, vrlo jako raste iz dana u dan.... Iznijet će se zakonski prijedlog da se stane na put tom izseljavanju..."²⁸ Međutim, vrlo rijetko "Ugarski i sabor, a i Hrvatski sabor uzimaju u pretres izseljeničko pitanje..."²⁹

Iseljavanje je imalo svoje posljedice, a bilo je mišljenja da se ono moglo suzbiti kontrolom iseljavanja i racionalnom gospodarskom politikom: "Pitanje izseljeničko postaje sve važnijim pitanjem, pa ako potraje još neko vrijeme izseljivanje, kao što se pokazuje u posljednje vrijeme, postat će pitanjem naše narodne egzistencije. U samom mjesecu svibnju izselilo se iz naših krajeva oko 10.000 u Sjevernu Ameriku, a većina je tih izseljenika na našu domovinu za vazda izgubljenima. Ako još uzmemo na um, da se naš narod u znatnoj mjeri seli i u južnu

Ameriku te druge prekomorske krajeve, mora da nas groza obuzme kraj pomisli, što će biti, ako ovaj proces potraje još nekoliko godina... Na jednu stranu opušćuju krajevi radi izseljivanja, u drugu se ruku naseljuju tudjincima. Još malo pa ćemo biti tudjinci u vlastitoj kući. Upravo je strašno, kako nitko bez izuzetaka u nas ne mari ozbiljnije na to pitanje... Držimo, da bi bilo najuputnije, da se počne s osnutkom društva, koje bi se bavilo proučavanjem pitanja izseljivanja, sabralo nužдне podatke i na osnovu toga udesilo daljnu akciju... Gospodarstvenim napretkom zemlje bi oslabilo izseljivanje a na tome bi radilo osnovano društvo..."³⁰

Razlozi za iseljavanje tražili su se i u načinu života slavonkih ljudi: "Mnogo je u nas krajeva, u kojima je seljačka *gizda* prevršila svaku mjeru i to će nam potvrditi svi oni, koji su proputovali Slavonijom, a specijalno Srijemom. Seljačke naše djevojke pa i žene i ne brinu se za drugo, nego kako više nasklagati na sebe dukata, svile i drugog skupog ruha... klasičan primjer jest neki ratar, koji je prodao vagon žita i par volova, te kćeri kupio 50 dukata za svotu od 2400 K... Uzmimo sada, da je ratar uzeo u najam zemlje za tu svotu, dobio bi najmanje 60 lanaca zemlje a na svakom lancu bi godišnje zaradio 20 K. što iznosi 1200 K... Eto tako se bezumno u nas još u mnogim krajevima radi, a Niemci, Magjari i drugi useljuju se u te krajeve i kupuju domaća zemljišta. I onda se još narod u tim inače bogatim krajevima tuži, da nema sreće i da se mora seliti u Ameriku."³¹ Upozoravale su tadašnje novine kako ljudska lakovjernost o američkom načinu lijepoga života može vrlo neugodno razočarati one koji se odluče iseliti, citirajući i hrvatske novine koje su izlazile u Americi. "List *Sloboda* pod naslovom *Na ravnanje onima, koji se izseljuju u Ameriku* donosi članak u kojemu živo opominje Hrvate u domovini da budu vrlo oprezni, da se ne dadu zamamljivati od kojekakvih bezdušnih agenata, jer da se u Americi nisu nikada nalazili šterlini i lire pod pločnikom, a kamo li sada... Teško je naći zarade jer su Ameriku pokrili Talijani i Kinezi i drugi narodi kao mravi..."³²

Mnogi iseljenici nemajući posla živjeli su vrlo bijednim životom, razočarani što su odlučili iseliti u Ameriku, a što su zabilježili tadašnji listovi: "... Mnogi čovjek otidje u 7 sati na rad, ali ga već, nema živoga natrag, već ga mrtvoga odvezu u špital... Drugo ova zemlja je nezdrava. Od velikog dima od fabrika nikad zrak čist, kao kod nas, već je tamo i oblačno od dima... Ima ih ovdje, koji hodaju po smetištu, pa traže, je li tko tamo hljeba bacio, da ne skapa od gladi... Vidite, da nije vriedno, da naši ljudi idu u Ameriku... Ima ih na tisuće koji bi natrag u domovinu, a nemaju s čime."³³

Za hrvatske iseljenike koji nisu znali engleski jezik organizirali su se tečajevi učenja engleskog jezika. Teški poslovi u Americi nečesto su uzrokovali nesreće na radu, a o čemu su

tadašnje novine gotovo svakodnevno izvješćivale. List *Hrvatska sloboda* u Clevelandu, čiji je urednik bio don Niko Grško-vić, pisao je da su Hrvati u Clevelandu, slušajući tužbe i žalbe svojih zemljaka "da im je znati čitati i pisati", otvorili početkom listopada večernju školu za one koji ne znaju čitati i pi-sati, "kojih se je već liep broj prijavio te pozivaju i druge".

List *Radničke novine* u Johnstownu objavio je da je "u Yo-ughiogheny-željeznica satrla radnika Andriju Brozinčića iz So-uth Irwina. U rudniku u Hibbingu, Minnesota izgubio naš, zemljak Ivan Federbarja obje noge, te jedva ostao živ. U Jo-lietu u Silver Cross u bolnici umro je Ivan Likar od ozlijeda, koje je zadobio u ocjelarni. Bio je član društva *Zrinjski-Fran-kopan*. Zemljaci su mu priredili sjajan sprovod. Svojim zem-ljacima, ugljenokopačima preporučuju, da u odlučnom času, kada bukne borba medju radničtvom i kapitalom, kao svjest-ni ljudi i čestiti radnici stupe u borbu sa ostalim radničtvom, jer ugovor ugljenokopača radnika sa poslodavcima, koji nje sklopljen 1902. g., iztiče 1906. g."³⁴

"Velika tuga snašla je naše zemljake u New-Yorku dne 8. studena o. g. gubitkom mlada ali požrtvovana Dragana Mirka Jagrovića. Jagrović je pošao iz svoga ureda da se popne na di-zalu na 7. kat, gdje je uredništvo *Narodnoga lista*, stao je na po-la dila što ga je zgnječilo, a bio je predsjednik *Croatian printing & publishing Co.* koja izdaje *Narodni list* u New-Yorku."³⁵

Novine nisu bilježile samo loše vijesti o hrvatskom iselje-ništvu, već i o primjerima koji su ohrabrivali iseljenike: "Pod naslovom *Croatian and Balkan Importing* ustraja se u najvećem središnju sjeveroamerikanske trgovine u gradu Chicago dio-ničko trgovačko poduzeće sa glavnicom od 40.000 dolara, rav-nih 250.000 kruna u svrhu razvitka trgovačkog prometa me-dju balkanskim zemljama i Sjev. Amerikom. Na čelu toga dru-žtva stoje, kako nam javlja zagrebačka trg.-obrt. Komora, ta-mo nastanjeni Hrvati."³⁶ A hrvatski iseljenici u Čikagu "osno-vali su *Hrvatski Sokol*, kao prvo hrvatsko sokolsko društvo u Americi."³⁷ "Hrvatska večernja škola počela je s radom u Cle-velandu... Calumetski Hrvati osnovali su svoj tamburaški, pjevački i diletanski klub *Vila*."³⁸ Zabilježeni su i veliki uspje-si nekih hrvatskih iseljenika, kao npr. Nikole Mihanovića. "Jed-ne londonske novine donose viest: Gosp. Nikola Mihanović od tvrdke *Navigacion a vapor Nicolas Mihanović sociedad anoni-ma*, boravio nekoliko sedmica u Englezkoj pogadjajuć, novog tonelaja. Prošlog petka je odputovao u Buenosayres s pogod-bama od pol milijuna šterlinga. Za njega si društvo su izgra-đeni parobrodi."³⁹ Nekoliko iseljenika u Kaliforniji imalo je uspjeha u voćarstvu: "Možemo jednu radostnu viest zabilje-žiti o našoj hrvatskoj braći u Kaliforniji. Neki se naime ondje bave voćarstvom sa velikim uspjehom. Tako piše jedan Hrvat *Tršćanskom Lloyd*u da su ove godine te voćarske nasade dobro

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 5 (67),
STR. 765-788

BALTA, I.:
SLAVONSKI ARHIVSKI...

urodile. Oni to voće šalju u razne američke gradove a izim toga u evropska tržišta, Hamburg, Petrograd, Berlin."⁴⁰

Bila je kod iseljenika izražena svijest za starom domovinom, a što su bilježile novine: "Kako smo jučer javili, priredio je hrvatski diletanski i tamburaški zbor *Vila* u Calumatu koncert za stradale u Lokvama u Hrvatskoj..."⁴¹ "New-Yorkški *Narodni List* piše, da Hrvati iz Sjeverne Amerike šalju na godinu oko 50 milijuna kruna u staru domovinu. Samo bankovni zavod Franjo Zotti i dr. poslao je od 27./11. do 2./12. svotu od 493.177 K., a gdje su drugi bankovni zavodi?"⁴²

Osječka *Narodna obrana* zabilježila je kako: "Tečajem mjeseca svibnja ove godine uselile su se u grad Osiek 173 osobe, a izselilo 16 osoba, od ovih 3 u Ameriku..."⁴³

SLAVONSKI ARHIVSKI I NOVINSKI ZAPISI O ISELJENICIMA U SAD 1906. GODINE

Useljavanje u Ameriku poprimilo je 1906. godine dramatične razmjere. Kako izvještava glavni povjerenik za useljavanje u američkoj Uniji "doselilo se je g. 1904. u američke Sjedinjene države 1,026.499 osoba, a najveći broj doseljenika potječe iz Austro-Ugarske, naime 275.693 osobe. Ovih je dana opet došla većina iz Austro-Ugarske. Uselilo se je: Magjara 45.300, Slovaka 51.009, Niemaca 25.759, Hrvata 22.007, Rumunja 7.167, Rusina 3,268, Židova 6.238. Magjari i Slovaci išli su s veće strane u rudnike Pennsylvanije i Ohia, a Hrvati u rudnike zapadnih krajeva, osobito u državu Colorado. Svi su gotovo doseljenici u najkrepčijoj dobi. Doselilo se 121.369 muškaraca i 42.334 žene, ostalo su djeca. Hrvati su sa sobom ponijeli 330.105 dolara (Slovaci 818.207, a Magjari 695.108 dolara)... ..Iz naše monarhije godine 1861. izselilo se je samo 13 osoba, te je daljnjih godina ovaj broj postepeno ali polagano rasao. God. 1880. bilo je već 17.267 izseljenika, a g. 1891. njih 71.042, zatim: 1900. godine 114.847, 1901. godine 113.390, 1902. godine 171.989, 1903. godine 206.011, 1904. godine 177.156, a prošle godine (1905.) 275.693."⁴⁴

Prema mjesečnom statističkom iskazu za travanj iselilo se iz Hrvatske i Slavonije u travnju ukupno 2365 duša. "S ladanja izselilo se 2.365 osoba, a iz gradova u svem 169 osoba...". "Po materinjem jeziku izselilo se 2.133 Hrvata ili Srba, 46 Magjara, 119 Niemaca i 67 ostalih. U Ameriku se od toga iselilo 1.913 osoba, i to 403 prieko Rieke, 8 Trsta, 1.011 Bremena, 54 Hamburga, 8 Antwerpena, 13 Roterdama, 75 Havrea i drugih luka 3 izseljenika. Povratilo se na ladanje 227, a u gradove 25 izseljenika, ukupno 252 (iz Amerike 186)..."⁴⁵

Političke vlasti nisu vodile brigu o sudbini iseljenika u novom svijetu te su tadašnje slavonske novine izražavale zabrinutost: "...Teško nam je svagda pri srcu, kad se god sjetimo

naših biednih radnika u dalekom stranom svijetu. Tisuće i tisuće odlaze ih svake godine preko Oceana, a tko vodi o tom računa? Nitko. Jedino parobrodarska društva i statistički ured zemaljske vlade..."⁴⁶ Stoga su novine pokušavale odvratiti slavonske ljude od iseljavanja čestim dramatičnim objavljenim pismima iz tuđine. Tako je urednik *Slovenske misli* dobio iz Pittsburgha od svoga sestrića sljedeće pismo: "Dragi ujko! Javljam ti, da sam zdravo stigao u Ameriku... Kamo sreće da sam tebe poslušao i da sam kod kuće ostao! Tu treba raditi svaki dan, i u svetac i u petak. Uhvam se u Boga, da ću dobiti plaću kroz četiri-pet mjeseci, pa eto me opet natrag, jer predviđjam, da bih prije godine dana ostavio kosti... Zaklinji živim Bogom, da ne idu ovamo tko se zaputi ovamo. Da si zdravo, dragi ujko! Pittsburgh, 23. februara 1906. Tvoj sestrić Ante Sumić."⁴⁷

Pismo slavonskog iseljenika iz Dalja: "Gjuro Korovljević iz Dalja, koji je nedavno otišao u Ameriku poručuje braći da tamo ne idu i ne misle da su plotovi ovdje opleteni kobasicama i da pečeni pilići padaju... Ako novac dadne čifutima i varalicama ostane bez njega... Putuje se uz slabu hranu u Ameriku sedamnaest dana, platite poštanski smještaj a dobijete teretni od 240 kruna."⁴⁸

Tadašnje novine zabilježile su i razne zgode, koje nisu bile razlogom iseljavanja u Ameriku iz ekonomskih ili političkih već nekih drugih razloga:

"Prijatelj iz Marijanaca piše nam: I naše selo doživjelo je ovih dana ljubavnu zgodu, koja žalosno završuje. Poljodjelac Švabo Ivan Schmidt, oženjen, sa dvoje djece, ohladio prema svojoj ženi, pa priklonio srce Kati Pandi, udatoj ženskoj, i svezao s njom veliku ljubav... Sunu im misao, da se dadnu u bijeli svijet, pa da nesmetano ljubav provode, ali eto muke, novca nema... Kata liepo uzela od svoga muža 1700 kruna, a Ivan je od svoje kuće opet ponio 400 kruna... Dok su bili na željezničkoj postaji Črnkovci, već, Katin čovjek saznao za biege, pa prijavio na stanicu u Noskovicima i na oblast. Ali oni umakoše u Beč, gdje ih je na tjeralicu oblasti uhvatiše..."⁴⁹

Slavonski doseljenici u Americi osnivali su, sa svojim sunarodnjacima iz drugih dijelova Hrvatske, društva u okviru hrvatske iseljeničke zajednice koja su uspješno djelovala, ali među kojima je ponekad dolazilo i do nesuglasica. Tako je zabilježeno da se "među hrvatskim novinama u Americi vodi već dulje vremena živahan okršaj radi hrvatske narodne zajednice te kako je *Narodni list* u New Yorku napao prokušanog i poznatog rodoljuba vlč. Gosp. Maksima Relića, koji je uz *Hrvatsku zastavu*, nastojeći ga ocrniti... U San Francisku manifestiralo se bratstvo Hrvata i Srba, te je utemeljen odsjek udruge... U Chicagu je društvo *Strossmayer* slavilo četrnaestogodišnjicu svoga opstanka s utemeljiteljem Nikolom Polićem...

Na zabavi *Zore* u Chicagu djelovala su hrvatska društva: *Juraj Biankini*, *S. Jeronim*, *Crveni Križ*, *Sloboda*, *Rodoljub* te slovensko društvo *Orel*. U Great Falisu namjeravali su iseljenici urediti hrvatsku crkvenu občinu te imati hrvatskog župnika...⁵⁰ Na devetoj konvenciji *Narodne hrvatske zajednice* u New Yorku, 6. X. 1906., za nove članove uprave bili su izabrani: Franko Zotti, predsjednik (bio i prije predsjednik Glavnog odbora), Pavao Hajdić, potpredsjednik... Dojduća će se konvencija održavati u Calumetu, Michigan...⁵¹

Prema napisu *Radničkih novina* iz Johnstowna, američki Hrvati su imali svečanost u Alleghenyu u proslavljanju 15 godina izlaska prvog hrvatskog lista u Americi *Napretka* i njegovog osnivatelja Jure A. Skrivanića.⁵²

Slavonci su zbog iseljavanja u Ameriku upozoravani kako bi mogli proći kao oni u Lici: "...Danas u Lici nema nikoga, nego žena, djece i staraca. Oni oru, siju, oni marvu pasu. Svi jedri, krepki i plečati momci, svi muževi u najboljoj snazi otišli su u na rad, preko Oceana. Tko se ne sjeća snažnih Likota, što su k nama u Slavoniju dolazili na rad sa svojim izvrnutim kožusima, ličkim gačama i crvenom kapicom. Gdje su sada? Sve je – u Americi!"⁵³ Nadalje se napominje, "kako bi slavonski iseljenici mogli proći kao i mnogi drugi koji su vraćeni natrag: Cetinjski list *Ustavnost* javlja da je u Ankonu stiglo mnogo radnika iz Amerike u najbjeđenijem stanju, među njima 200 Crnogoraca. Amerikanske oblasti su počele strožije postupati, jer je velika navala doseljenika, te ih smjesta vraćaju natrag. Ovih dana povraćeno je parobrodom *Francesca* u Trst 150 putnika, a toliko ih se iskrcalo na Rieci... Sa parobrodom *Sophia* nalazi se 200 putnika u povratku, jer u Americi nisu bili pušteni na kraj."⁵⁴

Kako se ljudi odlučuju iseljavati u Ameriku, vršena su u Americi i stručna proučavanja. Dr. Milan Kovačević je priopćio u *Agramer Tagblattu*, u članku *Američki sud o hrvatskom iseljeništvu*; a u mjesečniku *Miss Balch* iz Bostona, u svrhu proučavanja iseljeništva, proputovala je Austro-Ugarsku te napisala: "najprije seli otac, pa se vrati kući i uzme ženu sobom; kasnije dolaze djevojke u Ameriku..."⁵⁵

Prema statističkom izvješću 1906. godine za mjesec srpanj "izselilo se je iz Hrvatske i Slavonije svega 1.143 osobe, i to 845 s putnicom i 298 bez putnice. Po materinjem jeziku su 1.000 Hrvata i Srba, 67 Magjara, 54 Niemca i 22 ostalih. U Ameriku ih je odputovalo 878, a u Australiju 3. Odputovali su iz Rieke 143, iz Trsta 11, iz Bremena 427, iz Hamburga 15, iz Antverpena 11, iz Rotterdama 6, iz Havrea 33 i ostalih luka. Dospelilo se istovremeno 558 osoba i to iz Magjarske 341 (Magjara 198)."⁵⁶ Putovalo se u organizacijama raznih iseljeničkih i parobrodarskih agencija i društava, među kojima su bile agenci-

je iz Njemačke, Austrije, Švicarske, Francuske i Belgije, iz gradova kao što su Zagreb, Trst, Rijeka i Ljubljana. Svoje usluge agencije su nudile potencijalnim iseljenicima stalnim reklamama u tadašnjim novinama.

Anglo-kontinentalni putnički ured g. van Spyka iz Bazela u Švicarskoj je reklamirao kako svoje putnike iz europskih luka do New Yorka, Bostona i Philadelphije prevozi za četiri dana.⁵⁷ Generalna agentura američkog transportnog društva, hrvatskog iseljenika Franka Zottija iz Bazela, reklamirala je kako pored putnih karata izdaje i brošure za Ameriku; ima svoje podružnice u New Yorku, Pittsburghu i Chicagu; kako se putuje preko oceana šest dana iz francuskih luka Cherbourg i Havre te iz engleskih luka Liverpool i Southampton.⁵⁸

Kraljevska belgijska poštanska agencija (za parobrode) *Red Star Linie*, u svojem uredu u Beču, je reklamirala kupovinu karata i putovanje iz Antwerpena u New York.⁵⁹ Agencija belgijske kraljevske vlade *P. Canon*, iz Antwerpena do New Yorka nudila je najjeftinije cijene, izvrsnu hranu i poslugu. Jedna francuska agencija *Amerika* s agenturom u Beču nudila je parobrodarske i željezničke karte iz Havrea.⁶⁰

Agencija *L. Mašek i drug.* nudila je "odpremanje osoba radničkog i seljačkog staleža" iz Havrea u New York za 6-7 dana.⁶¹

Zagrebačka poslovnica *J. grof Drašković* po kraljevskoj zemaljskoj vladi nudila je "odpremu putnika za Ameriku za tri linije": Hamburg – Amerika Linija (polazak iz Hamburga), Red Star Linije (polazak iz Antwerpena) i Austro-Amerika (polazak iz Trsta).⁶²

Krajem 1906. za iseljenike počinje bivati sve teže jer u Americi ne dolaze lako do posla, dakako uslijed konkurentne velike ponude iseljeničke mase iz drugih dijelova svijeta. Tako je *Hrvatska sloboda*, list koji je izlazio u Clevelandu, pisao "kako u Castel Gate u Utahu odpuštaju biele radnike i uzimaju jeftinije žute radnike, Japance..."⁶³

Listovi u Slavoniji bili su zabrinuti novim valom iseljavanja te su citirali druge listove koji su također izražavali zabrinutost. Trščanska *Edinost* je pisala o iseljeništvu: "U ovo zadnje vrijeme preko Trsta mnogi sele u Ameriku... Žalostnim srcem gledao sam viloviti brod *Francesko* austro-amerikanske pruge, kako se odmiče na putu na jugozapad sa 1.550 izseljenika, koji prepuštaju svoje domove slobodnoj najezdi kultur-tregera iz Njemačke i Ugarske."⁶⁴ Slavonci se ipak donekle snalaze pri zapošljavanju, ali na najtežim i opasnim poslovima u rudnicima. Tako je list *Hrvatska zastava* u Chicagu pribilježio: "zadnjih mjeseci hrpimice su dolazili Hrvati, Slovaci, Poljaci, Magjari... u ugljenokope u okolici Connellsvilla, Mosontowna, Grensburga i t.d..."⁶⁵

SLAVONSKI ARHIVSKI I NOVINSKI ZAPISI O ISELJAVANJU U SAD 1907. GODINE

Godine 1907. nastavlja se trend iseljavanja, uglavnom s temom negodovanja u slavonskom tisku, ali istovremeno sa stalnim reklamama na zadnjim stranicama novina o povoljnostima putovanja i iseljavanja u Ameriku. "Već je više puta bilo u novinama istaknuto, kako je naš sviet žalibože uhvatila upravo neka bolest, da ostavlja rodjenu grudu bez razloga i potrebe. Tako jedan seljak u Brodu iako ima dvanaest jutara najbolje slavonske zemlje, govori da mora izseliti u Ameriku. Ima on ženu i troje djece. U tome nam neće pomoći ni zakup o unutrašnjoj kolonizaciji, pa bi valjalo upotriebiti i druga sredstva."⁶⁶

Nepovoljan statistički odnos broja muškaraca i žena bio je jedan od motiva što su se neki slavonski iseljenici nakratko vratili u domovinu, ženili se i odvodili sa sobom natrag u Ameriku ženu i djecu. U Ameriku se 1900. godine uselilo 160.000 muškaraca više nego žena te se osjećao veliki brojčani nesrazmjer muškaraca i žena. U Montani na jednu ženu dolaze dva muškarca, na Aljasci na jednu ženu dolazi jedanaest muškaraca. U Hrvatskoj je, ističe komentator lista osječke *Narodne obrane*, odnos uravnotežen, na 1.000 muškaraca dolazi 1.011 žena.⁶⁷ Iseljenici iz Slavonije rijetko su, kao neki iseljenici iz Europe, prelazili na druge vjere. "Djevojke u Americi po napisima iz novina nečesto su prelazile na mormonsku vjeru, tako je u Bostonu prešlo u tu vjeru 123 djevojke iz Europe te su otišle u državu Utah. Žene su se odrekle muževa. U New Yorku je također osnovana ženska mormonska sekta, većinom od lokalnih glumica i doseljenica iz Europe."⁶⁸

Izbori za Hrvatski sabor imali su odjeka i među iseljenicima u Americi, koji su procjenjivali i pisali različito o nastojanjima pojedinih stranaka i njihovih prvaka, od odobravanja do negiranja. Jedan dio iseljeničkog tiska nije bio zadovoljan s politikom Hrvatsko-srpske koalicije. Kako je zabilježeno u tadašnjem tisku: "Kako američki Hrvati sude o Supilu i o koaliciji, to nam dokazuje zadnji broj *Hrvatsko-amerikanskog Glasnika*, što se nadovezuje na karakteristiku zast. Zagorac o gosparu, veli: Danas ne možemo, da iscrpnije o tom pišemo.. ali se slažemo sa Zagorcem koji je bio i blag prema Supilu, tom prokletniku i zavodiocu hrvatske javnosti. Ova bitanga iz Dubrovnika, čovjek bez zere političkog poštenja, koji se prodaje kao roba na beogradskom marketu... Zašto pogiba ta nesretna koalicija? Jer je varala i zasljepljivala hrvatski narod, pravila iz Hrvata sprdnju, a Srbima pomagala njihovom, izvan granica gravitirajućem cilju... Mi se Hrvati diljem zemaljske kugle moramo veseliti ovom razpadanju..."⁶⁹

Iseljenici iz Slavonije bili su nečesto osnivači novih mjeseta u Americi, koja su kasnije prerasla u gradove. "Jedna tvornička udruga kupila je u državi Indiani ogromni prostor zemljišta i prozvala ga Gary. Tu će biti podignute velike tvorni-

ce, pa se već naseljuju radnici, među njima je Hrvat Milan Pavlaković sa obitelji. Nedavno se Pavlakoviću rodilo diete u tom novom naselju, pa mu je mjesto Gary darivalo pet lotova zemljišta.⁷⁰ Nisu iseljenici odlazili samo kao fizička radna snaga jer novine su pribilježile i inovatore koji su u to vrijeme postali priznati američki stručnjaci. Tako je 1907. godine zapisano: "Gjuro Kukovac, koji boravi u Americi, izumio je mehanizam (zapor za bicikle, motor bicikle i automobile) pomoću kojeg daje se veoma lahko i mal ne na mah zaustaviti bicikl, motor bicikl ili automobil, kada voze velikom brzinom, pa kada slučajno nadodju na kakovu pogibelj. Tako isto stroj služi za reguliranje brzine na strmini. Patentni ured u Washingtonu odobrio je Kukovcu izum i izdao patent."⁷¹ Iseljenici, osjetljivi na teške prilike u domovini bili su spremni pomoći, a o čemu svjedoče mnoge akcije koje su činili. Tako 1907. godine "2,167.035 dolara poslali su po bankovnoj kući Frank Zotti u New Yorku naši američki Hrvati iz Amerike do božićnih blagdana svojim kućama i obiteljima u Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji i Istri. A gdje su još novci koji su neizravno stigli kroz druge zavode i poštom."⁷²

Kako je 1907. godine u Americi nastavljena recesija, mnogi iseljenici ostali su bez posla. "Već je tisuće ljudi u Americi bez posla a tvorničari i dalje otpuštaju radnike. Ako se zima probavi namjeravaju mnogi osječki iseljenici vraćati se kući jer smatraju da su tamo teže prilike nego otkuda su došli."⁷³ Oni koji su imali sreće ostati na poslu radili su u teškim uvjetima, gotovo sve dane u tjednu, jer je tada bilo malo neradnih dana. "U Americi (USA) ima samo šest blagdana u kojima se raditi ne smije. Božić, 12. II. kao uspomena na Washingtona i Lincolnu, 9. V. kao oslobođenje od engleske prevlasti, 4. VII. kao pobjeda nad južnim državama i oslobođenje ropstva, 2. IX. kao radnički blagdan te 28. XI. kao "punoća godine" ili svršetak poljskih radova."⁷⁴

U arhivskim i novinskim bilješkama 1907. godine ostao je povećani broj spisa koji se odnose na iseljeničke zgrade i nezgode, o stradanjima, nesrećama, ženidbama i udajama:

"Dne 4. siečnja nesretno je zaglavio u Milwaukee, Wis. naš zemljak Gjuro Jelača. Pogazio ga vlak. Bilo mu je tek 19 godina, rodnom je iz Marinkovaca. U Jonnstownu, Ohio, vjenčao se 14. siečnja naš zemljak S. Bencetić s dražestnom gospodjicom F. Kolarić. Oboje su iz Draganića. Svatovi su bili u čisto hrvatskom duhu i prema starinskim običajima. Dne 14. siečnja umro je u Duluih, Wis. naš zemljak A. Devčić. Bilo mu je 25 godina."⁷⁵

U rudokopu nedaleko Colorado Fuel and Iron Co. dogodila se strašna eksplozija u 3 sata ujutro. "Užgao se plin gasni, te su ostala 22 radnika ubijena, a nekoliko ih je teže bilo ozlijeđeno. Od Hrvata su stradali Franjo Urišić i Ivan Pavlič."

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 5 (67),
STR. 765-788

BALTA, I.:
SLAVONSKI ARHIVSKI...

"Dne 4. veljače umro je u Memorial bolnici Franjo Jarnević, kamo je bio otišao da se izlieči od teške bolesti sušice. Drugovi su mu priredili sjajan sprovod a na sprovodu je bio rev. dr. Kajić.

Dne 31. siečnja poginuo je u Pittsburgu u talionici željeza padom u 55 stopa duboku jamu Sv. Magdić, star 21 godinu. U kući Hrvata Nika Krčmara na 18 ulici West sida, porodila se dne 11. veljače vatra, koja je uzrokovala oveću štetu."⁷⁶

"U Franklin Borough, Johnstown, nadjen je teško ranjen blizu svoje kuće naš zemljak Stanko Bjelivuk. Bio je napadnut od nekoga i ranjen nekom šiljastom stvari. Nesretnik je pred kratko vrieme istom onamo došao i ostavlja ženu i 4 djece."⁷⁷

Bilo je i napisa o iseljeničkim zlosretnim slučajevima, kao: "U Pennsylvaniji živi naš zemljak Miško Levoč. On je već dva puta bio zakopan, ali usprkos tome još živi. Kad je radio u tvornici zasula ga željezna ruda te ga neopazice baciše na dvorište zajedno s rudom te ga nakon par dana izvukoše. Drugi put opet ga zasula ruda, ali ima nade da će preboljeti i ovaj puta."⁷⁸

Iako s velikim brigama zbog posla i preživljavanja, američki iseljenici bili su osjetljivi na sva zbivanja u starom kraju, nastojeći novčano podupirati sve akcije, te je zapisano: "U Chicagu nalazio se tu nedavno vrhbosanski kanonik dr. Kosćak, koji je u kratko vrieme skupio preko 4.000 dolara medju Hrvatima za gradnju nove rkt. katedrale u Sarajevu." Podupirali su iseljenici u svojim političkim zahtjevima i druge iseljenike koji su se smatrali ugroženima u staroj domovini, kao: "dne 17. veljače t. g. obdržavala se u Pilzen Hall, na Ashland Ave, u Chicagu velika prosvjedna skupština, proti nasilju i tiraniji Magjara na Slovacima u Ugarskoj. Od Hrvata govorio je g. J. Mamek, koji je svojim govorom sve elektrizirao. Isto tako i g. Bakšić i rev. Ivančić. Tom zgodom sabrana je za potlačenu braću Slovake liepa svota od preko tisuću dolara."⁷⁹ Veoma teško primali su iseljenici napise u novinama o tome kako su prolazili hrvatski radnici u Njemačkoj. O tome govori napis: "Navodno zbog nekih počinjenih zločina Hrvati radnici su tjerani iz Njemačke, a u listovima pojavio se napis: *Heraus mit den Kroaten*."⁸⁰

Austro-Ugarska nije činila ništa u zaustavljanju trenda iseljavanja, izuzev bilježenja statističkih podataka. Ravnatelj statističkog ureda u Pešti dr. Thiering utvrdio je kako se "prošle godine iz Ugarske izselilo oko 200.000 ljudi iz svih županija (više od četvrtine izseljenika odpada na Magjare)."⁸¹ Među iste brojke nije posebno apostrofirao iseljenike iz Slavonije.

SLAVONSKI ARHIVSKI I NOVINSKI ZAPISI O ISELJAVANJU U SAD 1908. GODINE

776

Slavonski iseljenici putem pisma objavljenog u novinama upozoravali su da ljudi razmisle prije nego što odluče otići u Ameriku. U osječkoj *Narodnoj obrani* objavljeno je pismo jed-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 5 (67),
STR. 765-788

BALTA, I.:
SLAVONSKI ARHIVSKI...

nog Čepinca kojem je pisao prijatelj, koji je nedavno otišao u Ameriku (pismo je pisano "u Allegheny P. A., dne 10. siečnja"): "Kako me pitate za radnju je veoma zlo. Ja sam do sada već 9 tjedana bez posla. Nastala je takova kriza, kakove već nije bilo od godine 1893. To je samo početak krize, ako znaci ne varaju, a ako se znaci izpune, bit će još gore, nego godine 1893. Nema izgleda, da će kriza prestati prije novembra i decembra. Ja se čudim našem narodu, da dolazi još u Ameriku, a vide koliko dolazi iz Amerike kući radnika. Još mi, koji smo ovdje dulje u ovim zemljama, teško očekujemo konac ove krize, a kako će ovi što dodju sada, donesu par dolara, a neće dobiti radnje moguće pol godine. Ovi misle, da je to sve šala što se pripovieda, ali će im biti gorko plaćena njihova lahkounnost. Već sada uzdišu i gledaju što će biti, a kamo li za pol godine. Što amerikanske novine pišu da bude radnje za mjesec dana, to je sve laž, toliko da radnicima zamažu oči, da se ne bune. Ako bude još gore može doći do bune. Toliko vam pišem za krizu, a ako hoće koji u Ameriku gledajte ga odgovoriti, da ne upadne u glad i biedu. Neka čeka do jeseni, dok prodju izbori predsjednika".⁸²

Američka *Radnička straža*, koja je izlazila u Chicagu, pisala je: "iz više mjesta domovine pitaju nas, kako je u Americi, jesu li se radne prilike poboljšale; da li se može rada dobiti i tako dalje. Naš iskren savjet svima u domovini jeste: ne dolazite u Ameriku, ako ne želite gladovati. Za sada su radne prilike još uvijek zle. Ne nasjedajte šifkartaško-bankirskim novinama i agentima izseljeničkim, jer su još stotine tisuća radnika u Americi bezposlene u velikoj biedi."⁸³

Promijenili su se nagore i uvjeti iseljavanja: "Do sada su putne podpore i putni troškovi austro-ugarskih državljana bili uvijek podmirivani po našim konzulatima, a iz listnice ministarstva izvanjskih posala. U slučaju neutjerljivosti tih podpora i troškova, pao je teret plaćanja na obične putnike. Vladinom naredbom od 10. studenog 1908. putne troškove podpore podmirivati će se iz vladinog izseljeničkog fonda 5/6 a 1/6 iz nadležne obćine stranke... U slučaju da se 1/6 ne može utjerati, nosi vlada cio iznos. Od stranaka ubrani novac za podpore i troškove putničke ima se kr. hrvatskoj zemaļj. vladi priposlati posredstvom clearing prometa."⁸⁴

Velike probleme za lokalnu vlast izazivali su iseljenici koji su se vratili u domovinu, a o njima se nitko nije brinuo izuzev komentara i prijedloga osječke i zagrebačke komore. Zagrebačka trgovačka komora komentirala je nedaće u Americi, povratak ljudi koji su se vratili iz Sjeverne Amerike, a bilo ih je "60-80.000 radnika u otadžbini". Pisali su: "dužnost je naša da im što izdašnije pomognemo te da se osnuje posebni fond za posredovanje". Tajnik trgovačkog doma dr. Bazala je isticao "dje-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 5 (67),
STR. 765-788

BALTA, I.:
SLAVONSKI ARHIVSKI...

➔ TABLICA 1
Ministarstvo trgovine,
Statistički broj
iseljenika iz Ugarske
(Hrvatske i Slavonije)

latnost ugarskih ekspozitura u glavnim pomorskim lukama. Pokusi sa naseobinama nisu uspjeli te predlaže da umjesto iseljeničkih taksu se uvedu javni radovi".⁸⁵ Tajnik slavonskog gospodarskog društva gosp. Ilić predlaže da se za iseljeničstvo uvedu posebni zakoni u kojima će se regulirati pokret useljavanja i iseljavanja. Tajnik komore gosp. Krešić je zagovarao osnivanje posredujućeg ureda za useljenike i iseljenike. Konačni zaključak o useljenicima – iseljenicima bio je: osnivanje ureda za iseljenike, pokretanje javnih radova, oprost državnih poreza za novogradnju i potrebe useljenika.⁸⁶

Statistički uredi i nadalje su samo bilježili brojke. O iseljavanju je Statistički ured Ministarstva trgovine u Budimpešti zapisivao brojke za Ugarsku i Hrvatsku:

Godine	Broj iseljenika
1900.	54.767
1901.	71.474
1902.	91.762
1903.	119.944
1904.	97.340
1905.	170.430
1906.	185.337
1907.	203.332

U proteklih pet godina, do 1908. godine, iselilo se 800.000 ljudi. Osječke *Narodne novine* navodile su u svojim komentarima kako je razlog ovako velikom broju iseljenih porezna politika Ugarske vlade.⁸⁷

Bez obzira na međusobne optužbe o krivici iseljavanja u Ameriku, 1908. godine bilježene su sljedeće brojke: "U travnju o. g. izselilo se 473 duša (299 s putnicama i 174 bez putnica) od toga 370 muških i 80 ženskih iznad 12 godina i 14 muških i 9 ženskih ispod 12 godina. Po jeziku bili su izseljenici 358 Hrvati ili Srbi, 51 Magjari, 42 Nijemci i 28 ostalih narodnosti. Povratilo se isti mjesec 906 izseljenika, i to 831 muški i 69 žena... Doselilo se u Hrvatsku u travnju 402 osobe. Po materinjskom jeziku 69 Hrvata, 175 Magjara, 54 Nijemca i 104 ostalih narodnosti."⁸⁸

Većina iseljenika 1908. godine podržavala je politiku *Koalicije* u domovini, također i iseljenički list *Hrvatska zastava* koji je izlazio u Chicagu javlja kako su tamošnji Hrvati na nedavno održanom prosvjedu podržali Hrvatsko-srpsku koaliciju i prikupili znatna novčana sredstva za ispomoć.⁸⁹ Nadalje, u istom su gradu održane privatne zabave za organizirano prikupljanje pomoći u korist "hrvatske narodne obrane", u kojem su prisustvovali Hrvati, Slovenci i Česi. Bila su prikupljena znatna sredstva i iskazana je spremnost u borbi za domovinu.⁹⁰

Napokon je održana 8. ožujka 1908. godine u Sant Louisu, u zakladnoj štedionici na Jedanaestoj ulici i Chouteau Avenue, javna pučka skupština na kojoj je oko 5.000 Hrvata i Srba izglasalo Rezoluciju koja je glasila:

"1. Prosvjedujem protiv magjarskih vlastodržaca, vlade i sabora što su dokinuli osnove protiv Hrvatim,

2. Prosvjedujem protiv razlike i nezakonite željezničke pragmatike,

3. Prosvjedujem protiv odnosa prema oblastima, pošte, brzojava it.d.,

4. Prosvjedujem protiv nametanja magjarskog husara za hrvatskog bana,

5. Prosvjedujem protiv razpuštanja hrvatskog sabora od strane magjarskog barbara,

6. Molimo da se hrvatska opozicija ujedini i složi hrvatski i srpski narod,

7. Zaklinjemo da se svi zastupnici slože i sastave vladu,

8. Molimo cara da zaštiti ustavna prava Hrvatim,

9. Molimo hrvatske i slovenske zastupnike u Carevinskom vijeću u Beču da se zauzmu za zahtijevе hrvatsko-slavonske,

10. Molimo svu slavensku štampu da se zauzme u obrani hrvatskih svetinja i obrani hrvatski narod,

11. Zahtijevamo pripojenje Dalmacije majci Hrvatskoj i da Hrvatska bude ravnopravna s drugima,

12. Zahtijevamo da se svuda uvede službeni hrvatski jezik (pošte, željeznice...),

13. Zahtijevamo da se svuda uredi tajno pravo glasa za sve građane hrvatske državljanе starije od 24 godine,

14. Ako se sve ne izpuní onda smo protiv nagodbe."

U ime Hrvata i Srba Rezoluciju su potpisali: predsjednik Oskar Šuster i tajnik F. Kovačević u Saint Louisu.⁹¹

Iseljenički tisak je stalno upozoravao na lažne propagande, učestale u nekim emigrantskim novinama, kako Amerika potražuje radnu snagu. Tako je *Tršćanski Lloyd* saznao kako je društvo *The Carolina Tmeking Development Company* u Wilmingtonu, Carolina, u Sjedinjenim Američkim Državama, odaslalo u Europu jednog poslodavca i zastupnika kako bi "među poljodjelicima širio razpoloženje, da se izsele u državu Carolinu. Pošto su danas prilike u cijeloj North Americi veoma slabe, upozorujemo narod i molimo da ga se na to uputi, da ne ide nikamo te ne vjeruje ružičastom obećanju."⁹²

Za one iseljenike koji su ostali u Americi uglavnom su se brinule novoosnovane katoličke župe koje su organizirale ponegdje i pučke škole za iseljeničku djecu. Ivan Sedmak iz Iloka kao učitelj putujući Amerikom zapisao je o njihovim pučkim školama: "Hrvatskih škola ima tri i to u Snkt. Louisu, Kansas City i u Jolietu blizu Chicaga, koje su osnovane pored katoličkih župa..."⁹³

SLAVONSKI ARHIVSKI I NOVINSKI ZAPISI O ISELJAVANJU U SAD 1909. GODINE

Pored nedaća brojnih iseljavanja slavonskih ljudi u Ameriku, od 1908. godine nadalje kulminirala je mađaronska *Julijanska akcija* pomađarivanja putem kulturno-umjetničkih društava, željeznica i škola. U Osijeku,⁹⁴ koji je 1909. godine⁹⁵ brojio 27.481 dušu,⁹⁶ počelo je od 1908. godine izlaziti glasilo *Juliana Szlavoniai Magyar Ujsag*.⁹⁷ Isto društvo *Julian*, navodi osječka *Narodna obrana* 1909. godine: "U jučerašnjim brzojavnim vijestima smo donijeli, da je *Julian* izdao statistiku o broju Magjara u Hrvatskoj i Slavoniji prema *N. P. Jour* god. 1880. iznosio je broj Magjara u Hrvatskoj i Slavoniji 41.417 duša, a god. 1907. je već poskočio na 102.844. Jasan dokaz, kako magjarstvo i niemstvo napreduje, a hrvatstvo propada tako, da ga danas ima samo 40 posto cieloga pučanstva (po grofu Bela Szechenyi)."⁹⁸

Godine 1909. nastavlja se iseljavanje iz Slavonije u Ameriku, iako smanjenim intenzitetom u odnosu na 1906. i 1907. godinu. "Po statistici emigrantskog ureda, stigla su prošle godine u Ameriku 1.892 Hrvata-Srba samo *Cunard linijom*, koja prima putnike u Rijeci i Trstu, a koliko je još stiglo sa *Hamburg-Amerika linijom* i s ostalim društvima, to se ne zna, al svakako mnogo.... U Americi je sada zla godina, uslijed financijske krize, koju je prouzročio izbor novog predsjednika i bankrot mnogih banaka i štedionica. Falirala je i banka Hrvata Zottia, te je mnoga hrvatska sirota zaplakala, jer su mnogi radnici i svoj zadnji novac povjerali Zottiu. Ostale banke, koje nisu falirale, obustavile su isplaćivanja, te je teško dobiti novac. Mnoge tvornice su zatvorene a i one koje rade uzimaju samo Engleze, koji su vjesti njihovu poslu i znadu govoriti englezki. Ja poznam mnogo Hrvata i Srba, to jest Bošnjaka pravoslavne vjere, koji su već mnogo mjeseci bez posla i kruha, te ih ostali zemljaci moraju pomagati i prehranjivati. Mnogo ih je već otišlo, a mnogo ih se i skončalo, te se čovjek mora zgrazati, kada o tom cita novine. Ako emigranti nisu zdravi liječnici Emigrant Service-a ih šalju na otok Ellis Island prije odlaska kući, a tamo je tako grozno da onaj koji je tamo već bio, radije bi se skončao, nego da ga tamo još jednom odvedu. Svatko mora imati 10 dolara ili 50 kruna prilikom ulaska u Ameriku, a u vagonima se otpremaju u unutrašnjost zemlje, a svatko mora imati nekog svoga kome putuje. Ako ne zna emigrant jezik, bio on jurista, liječnik, učitelj..., mora biti sretan ako dobije mjesto sudopera ili portira u salonu, gdje mora čak i podove prati. Trenutno žene koje znaju njemački mogu dobiti posao kuharice u hotelima za 100 dolara mjesečno, a kod privatnika 40-50 dolara mjesečno. Sobarice dobivaju 18-20 dolara uz slabije znanje englezkog... Toliko za ravnanje onima, koji misle amo putovati, a vas molim uredniče pozdravite moj zavičajni Osijek i Osječane... Nina."⁹⁹

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 5 (67),
STR. 765-788

BALTA, I.:
SLAVONSKI ARHIVSKI...

"Prošloga listopada iselilo se je preko Trsta 1.740 osoba, prama 692, koje su se u istom mjesecu iselile prošle godine. U Južnu Ameriku nije pošao ni jedan iseljenik. Od 1. siečnja do 31. listopada o. g. iselilo se je u Sjevernu Ameriku preko Trsta 14.161 osoba, napose u Južnu Ameriku 3.563. U istom razdoblju prošle godine iselilo se je u Sjevernu Ameriku 3.627 osoba, u Južnu Ameriku 3.341 osoba. Skoro svi iseljenici odputovali su parobrodima *Austro-Americane*."¹⁰⁰

Ravnateljstvo Prve hrv. štedionice u Zagrebu odlučilo je osnovati tri podružnice u Sjedinjenim Američkim Državama, i to u New Yorku, Pittsburghu i Chicagu. U tu svrhu bio je "izasljan u Ameriku upravitelj podružnice na Rieci g. Pucek, koji je sakupio na amerikanskom tlu sve nuždne podatke, što se odnose na uvod novih podružnica Prve hrv. štedionice zagrebačke."¹⁰¹

Konačno je na iseljavanje u Ameriku reagirao ban, te "jučerašnje *Narodne Novine* priobćuju naredbu bana kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, kojom se uređuje izseljeničko vijeće, dok se isto ne uredi zakonodavnim putem. Izseljeničko vijeće ima zadaću, da raspravi pitanja izseljivanja, odnosno putovanja na zaradu, da kr. zemalj. vladi daje mnijenja i predloge glede podijeljenja, ograničenja i opoziva dozvola na otpremu osoba u prekomorske zemlje, i u načelnim pitanjima, koja se odnose na provedbu izseljeničkih propisa, da sudjeluje kod izpitivanja uzroka selitbe, i da uopće savjetom podupire kr. zemalj. vladu u svim pitanjima organizacije i utilizacije putovanja na zaradu. Predsjednik vijeća je ban, a članove vijeća imenuje ban na tri godine. Troškovi vijeća će se pokrivat iz izseljeničkog fonda."¹⁰²

SLAVONSKI ARHIVSKI I NOVINSKI ZAPISI O ISELJAVANJU U SAD 1910. GODINE

Osim bilježenja redovitih statističkih podataka o iseljenicima od strane Zemaljske vlade, oporbene koalicijske novine u Hrvatskoj i Slavoniji s podsmijehom donose vijest:

"No napokon se i Rauchova vlada može podičiti jednim uspjehom, mjesto u Hrvatskoj u – Americi. Dok se naš čovjek ovdje u Hrvatskoj, u svojoj domovini mora u internacionalnom prometu služiti doznačnicama sastavljenim na francuskom i madžarskom jeziku, kojih ne razumije, to je američka vlada, na poticaj naše vlade, odredila, da američki Hrvati mogu upotrebljavati hrvatske bankete. Hrvatski iseljenici dobit će u buduće već ovdje stanoviti broj štampanih doznačnica za pošiljke od 10 dolara, čime više ne će biti izloženi varanju raznih agenata. Doznačnica imat će štampanu adresu jedne banke (valjda Kronfeldove?) tako da će biti isključeni dosadašnji nesporazumi i varanje."¹⁰³

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 5 (67),
STR. 765-788

BALTA, I.:
SLAVONSKI ARHIVSKI...

Zemaljska vlada izdala je okružnicu, kojom se pozivaju sve oblasti da žiteljstvo svoga područja koje kani u prekomorske zemlje putovati, "obavijesti o tumačenju isključnih razloga po useljeničkoj oblasti u Newyorku, to da svakom pojedincu prigodom molbe za izdanje putovnice jasno prikaže mogućnost, da mu useljenička oblast u Newyorku radi eventualno ustanovljenih nedostataka ne će dozvoliti, da se iskra u Ameriku, uslijed toga bi moglo pretrpjeti znatnu imovinsku štetu, jer parobrodarska društva u takovim slučajevima nisu obvezana, da vraćaju plaćenu pristojbu. Isključni razlozi mogu biti primjerice sljedeći: Iseljenički ured može na primjer reći: Nemaš dosta novaca, past ćeš na teret javnog milosrdja, nisi dosta pametan, nisi dosta jak, čvrst i zdrav, nemaš dosta razvite mišice i t. d., pa moraš natrag, otkud si došao. Na taj čin mogli bi naši vrijedni svećenici, učitelji odgovarati naš narod, da ne ide u Ameriku."¹⁰⁴

Isti napisi nisu vjerojatno nimalo pokolebali slavonske namjernike u svojoj želji za iseljenjem u Ameriku te su osječke novine *Narodna obrana* zabilježile: "Na treći se dan Uskrša skupila sila svijeta na našem kolodvoru. I opet se četiri obitelji selile u Ameriku. Prije par mjeseci otišlo ih je desetak, a sprema ih se još nekoliko. To je činjenica, koja sili na razmišljanje. Tobaže zlatom posuta Amerika izmamila je iz našeg sela, koje nema ni 150 kuća, svojih trideset ljudi... Ne seli se samo naš živalj, nego i doseljeni Nijemci, kojima se može mimogred rečeno zahvaliti, što su zemlje sada tako dobro obradjene. Staro i mlado, bogato i ubogo, traži od općine putnice. Svakome je u pameti jedno Amerika, a sve zato, jer se o njoj pronose tako zamamni glasovi... Ovamo neki ostavljaju po 20 jutara plodne oranice i imanje pa sele u Ameriku, da tamo rađe nadničare... Ako se još tome doda, da su u Americi bili tuđe sluge, robovi, gdje bi kod kuće bili svoji gospodari... Ali uzalud svaki savjet. Zavedeni varavim listovima i nagovaranjima agenata luduju za Amerikom, koja je rijetko kome pomogla. Zar se zbilja ne može da nadje način, kako da se bar donekle spriječi to iseljavanje. Veliškovčanin."¹⁰⁵

"Na našu nesreću, u našem narodu zavladała je prava bolest selenja u Ameriku. Kojim je patnjama i pogibeljima naš narod izvrgnut, na to smo u više navrata upozorili. Danas ćemo iznijeti još jedan kukavni slučaj za dokaz kako je u Americi. U naše uredništvo je došlo deset iseljenika, koji su rekli da su prije šest mjeseci otputovali u Ameriku parobrodom *Atlanta* austro-američkog društva i povratili se natrag u Trst. Malo kako su stigli u Ameriku, našli su mjesta na gradnji željeznice u Kaliforniji. Nadnica im je bila kukavna 1,5 do 2 dolara, a skupoća velika, jer hrana je na dan 1 dolar. Radnici su morali stanovati u preskupim *salonima* krčmama, koje tu podižu *bos-ovi* nadglednici radnja. Ako želiš ostati na poslu moraš podmićivati

bosa, tako da od nadnice ništa ne ostane. Tako su 54 njih jedva skupili novac za povratak kući, a oni koji su ostali molili su da se njihova tužna priča sazna doma... (*Riječki glasnik*)¹⁰⁶

Iseljenička komisija u New Yorku ponovno je izdala strogu naredbu da se nikakav doseljenik ne smije iskrcati ako nema iznos od 25 dolara (125 K). "Mnogi su se nastojali ugnuti toj naredbi, ali uzalud; to se bezuvjetno od svakoga traži. Ko ih nema mora smjesta natrag, jer komisija ne pozna milosrdja."¹⁰⁷

"Kompanija *Trščanski Lloyd* donosi zanimljive podatke o broju iseljenika u Ameriku preko Trsta u mjesecu ožujku: u Sjevernu Ameriku je otputovalo 2.401, a u Južnu 672, dakle ukupno 3.073 iseljenika. U istom mjesecu lanjske godine otputovalo je u Sjevernu Ameriku 1.575, a u južnu 594, ukupno 2.169 iseljenika, dakle prirast od 904 iseljenika. Doista ogromni brojevi. A koliko ih se iseljava preko Rijeke, Havrea, Breme-na i dr.?"¹⁰⁸

Izvješća o čestim nesrećama iseljenika vjerojatno nisu pokobile potencijalne iseljenike za iseljenjem. Između ostalih tragedija, novine su 1910. godine objavile kako je: "u New Yorku izgorjelo 12 hrvatskih radnika. Siromaci pošli su na neki ples, da se malo odmire i pozabave. Kad su došli kući, jedan od njih prevrnuo je svjetiljku u daščari u kojoj su stanovali, te su sva dvanaestorica postala plijenom požara. Siromašni radnici! Ostavili rođenu grudu i obitelji, da u dalekom svijetu traže zarade i da se s nešto novca vrate kući."¹⁰⁹ A mađarske novine dobile su iz New Yorka vijest da je u strašnom požaru stradalo 15 Hrvata. "Oni su bili zaposleni kao šumski radnici. Kad se je pojavio požar, htjeli su Hrvati da spriječe širenje požara. Oni su se dali na spašavanje američkih šuma i sami zaglavili. Htjeli su, da jednu manju šumu brzo unište, tako, da vatra, koja im je bila iza ledji, ne može da zahvati susjednu ogromnu šumu. Da te male šume što brže nestane, zapalili su ju. Nu najednom promieni vjetar smjer i vatra okrene prema njima. Sad su bili između dvie vatre. Sa svih strana obkolio ih plamen i oni se više nisu mogli spasiti te svi u vatri izgori."¹¹⁰

Pod utjecajem političkog stanja u zemlji među hrvatskim iseljenicima u Americi jačao je panslavistički pokret 1910. godine, posebno u Pittsburghu i San Franciscu, a imao je odjeka u Hrvatskoj i Slavoniji.¹¹¹

BILJEŠKE

¹ Frank Thistlethwaite, *Migration from Europe Overseas in the Nineteenth and Twentieth Centuries*, Upsala, 1960.

² *Migrations*, XIV International Congress of Historical Sciences, San Francisco, 1975.

³ Fran Milobar, *Izabrana poglavlja iz narodnog gospodarstva*, Zagreb, 1902.-1903. Milada Paulová, *Jugoslavenski odbor*, Zagreb, 1925. P. Paskijević, *Adresar trgovaca, obrtnika i drugih uglednijih pripadnika iz Hrvatske, Sla-*

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 5 (67),
STR. 765-788

BALTA, I.:
SLAVONSKI ARHIVSKI...

vonije, Dalmacije, Istre nastanjenih u Americi, Africi, Aziji i Australiji, Zagreb, 1902.

⁴ Jovan Dunda, Izgledi naših iseljeničkih uštednji, *Ekonomist*, br. 11.-12., Zagreb, 1940. I. Marohnić, *Popis Hrvata u Americi i kratak opis Sjedinjenih država*, Allgeheny, 1902. H. Sirovatka, *Kako je u Americi i komu se isplati ići onamo*, Zagreb, 1907. F. Bučar, *Hrvatske kolonije u tuđini*, Prosvjeta, Zagreb, 1907.

⁵ Josip Lakatoš, *Narodna statistika*, Zagreb, 1914.

⁶ Ante Tresić-Pavičić, *Preko Atlantika do Pacifika – Život Hrvata u Sjevernoj Americi*, Zagreb, 1907.

⁷ Hinko Hinković, *Jugoslavija u Americi*, Zagreb, 1922. Hinko Hinković, *Iz velikog doba*, Zagreb, 1927.

⁸ Stjepan Lojen, *Uspomene jednog iseljenika*, Zagreb, 1963.

⁹ Većeslav Holjevac, *Hrvati izvan domovine*, Zagreb, 1967.

¹⁰ Ivan Lupis Vukić, *O iseljavanju našeg naroda u Ameriku*, Matica dalmatinska, Zadar, 1910. Ivan Lupis Vukić, *Među našim narodom u Americi*, Split, 1929.

¹¹ Milostislav Bartulica, *Iseljeničko pitanje s osobitim obzirom na Dalmaciju*, Zagreb, 1928. Milostislav Bartulica, *Iseljenička politika*, Zagreb, 1929.

¹² Josip Marohnić, *Popis Hrvata u Americi*, Pittsburgh, 1902.

¹³ Ivan Mladineo, *Narodni adresar*, New York, 1937.

¹⁴ Vjekoslav Meler, *Hrvati na dalekom sjeveru Amerike – Hrvatske kolonije u Calumetu i okolici u državi Michigan*, Calumet, 1919. (i *Hrvati na dalekom sjeveru Amerike*, Chicago, III., 1929.). Vjekoslav Meler, *Hrvati u Americi*, Chicago, III., 1927. Vjekoslav Meler, *The Slavonic Pioneers of California*, San Francisco, 1932.

¹⁵ Luka Pejović, *Jugoslaveni na Jugu – Louisiana, Texas, Mississippi*, 1935.

¹⁶ Stephen Sestanovich, *Slavs in California*, Oakland, California, 1937.

¹⁷ Clement S. Mihanovich, *Americanization of the Croats in Saint Louis, Missouri, During the Past Thirty Years*, Saint Louis University, 1936.

¹⁸ Gilbert Govorchin, *Americans from Yugoslavia*, Gainesville, 1961.

¹⁹ George Prpich, *The Croatian Immigrants in America*, New York, 1971.

²⁰ Adam Eterovich, *Croatian Pioneers in America 1685-1900*, Palo Alto, California, 1979.

²¹ Frank M. Lovrich, *The Social System of a Rural Yugoslav-American Community*, Oysterville, San Francisco, 1971.

²² Milos Vujnovic, *Yugoslavs in Louisiana*, Gretna, 1976.

²³ Ivan Čizmić, *Hrvati u životu Sjedinjenih Američkih Država*, Zagreb, 1982.

²⁴ Ljubomir Antić, *Hrvati u Americi*, Zagreb, 1985.

²⁵ Ivan Čizmić, *Hrvati u životu Sjedinjenih Američkih Država*, Zagreb, 1982., str. 21.

²⁶ Većeslav Holjevac *Hrvati izvan domovine*, Matica hrvatska, Zagreb, 1967., str. 20.

²⁷ Manija za Amerikom, *Narodna obrana* (dalje: NO), br. 30., 7. II. 1905., str. 3.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 5 (67),
STR. 765-788

BALTA, I.:
SLAVONSKI ARHIVSKI...

- ²⁸ Naseljivanje iz Hrvatske i Slavonije, *NO*, br. 96., 25. IV. 1905., str. 3.
- ²⁹ Izseljeničko pitanje, *NO*, br. 125., 29. V. 1905., str. 1.
- ³⁰ Izseljivanje u Ameriku, *NO*, br. 163., 17. VII. 1905., str. 1.
- ³¹ Vagon žita i par volova za dukate, *NO*, br. 236., 12. X. 1905., str. 3.
- ³² Na ravnanje onima, koji se izseljuju u Ameriku, *NO*, br. 188., 16. VIII. 1905., str. 3.
- ³³ Kako je našima u Americi, *NO*, br. 284., 9. XII. 1905., str. 4.
- ³⁴ Hrvati u Americi, *NO*, br. 237., 13. X. 1905., str. 3.
- ³⁵ Hrvati u Americi, *NO*, br. 277., 30. XI. 1905., str. 3.
- ³⁶ Croatian and Balkan Importing Co., *NO*, br. 38., 16. II. 1905., str. 3.
- ³⁷ "Hrvatski Sokol" u Americi, *NO*, br. 149., 30. VI. 1905., str. 3.
- ³⁸ Hrvati u Americi, *NO*, br. 243., 20. X. 1905., str. 3.
- ³⁹ Hrvatski milijunar u Americi, *NO*, 183., 9. VIII. 1905., str. 3.
- ⁴⁰ Hrvatski vočari u Americi, *NO*, br. 281., 5. XII. 1905., str. 2.
- ⁴¹ Hrvati u Americi, *NO*, br. 261., 11. XI. 1905., str. 4.
- ⁴² Hrvati u Americi, *NO*, br. 299., 29. XII. 1905., str. 3.
- ⁴³ Useljivanje i izseljivanje, *NO*, 181., 7. VIII. 1905., str. 3.
- ⁴⁴ Izseljivanje u Ameriku, *NO*, br. 20., 26. I. 1906., str. 3.
- ⁴⁵ Izseljivanje i doseljivanje, *NO*, br. 155., 29. VI. 1906., str. 3.
- ⁴⁶ Naše izseljeničtvo, *NO*, br. 66., 21. III. 1906., str. 1.
- ⁴⁷ Za one, koji nepromišljeno odlaze u Ameriku, *NO*, br. 74., 30. III. 1906., str. 3.
- ⁴⁸ Hrvati u Americi, *NO*, br. 129., 27. V. 1906., str. 4.
- ⁴⁹ Ljubavnici na biegu u Ameriku, *NO*, br. 8., 12. I. 1906., str. 3.
- ⁵⁰ Hrvati u Americi, *NO*, br. 61., 15. III. 1906., str. 3.
- ⁵¹ Hrvati u Americi, *NO*, br. 253., 26. X. 1906., str. 3.
- ⁵² Hrvati u Americi, *NO*, br. 303., 22. XII. 1906., str. 3.
- ⁵³ Još o izseljivanju, *NO*, br. 80., 6. IV. 1906., str. 1.
- ⁵⁴ Našim izseljenicima na uvažanje, *NO*, br. 128., 26. V. 1906., str. 3.
- ⁵⁵ Izseljavanje iz Hrvatske, *NO*, br. 194., 14. VIII. 1906., str. 3.
- ⁵⁶ Izseljivanje i doseljavanje u Hrvatskoj i Slavoniji, *NO*, br. 240., 10. X. 1906., str. 3.
- ⁵⁷ Reklame za Ameriku, *NO*, br. 261., 10. IX. 1907., str. 7.
- ⁵⁸ Reklame za Ameriku, *NO*, br. 261., 10. IX. 1907., str. 6., i br. 269., 20. XI. 1907., str. 6.
- ⁵⁹ Reklame za Ameriku, *NO*, br. 191., 18. VIII. 1907., str. 7.
- ⁶⁰ Reklame za Ameriku, *NO*, br. 244., 20. X. 1907., str. 7
- ⁶¹ Reklame za Ameriku, *NO*, 1907.
- ⁶² Reklame za Ameriku, *NO*, 1907.
- ⁶³ Nova pogibelj za naše izseljenike, *NO*, br. 117., 12. V. 1906., str. 3.
- ⁶⁴ Iseljenici, *NO*, br. 81., 7. IV. 1906., str. 3.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 5 (67),
STR. 765-788

BALTA, I.:
SLAVONSKI ARHIVSKI...

- ⁶⁵ Hrvati u Americi, *NO*, br. 86., 12. IV. 1906., str. 3.
- ⁶⁶ Manija za izseljavanjem u Ameriku, *NO*, br. 54., 6. III. 1907., str. 2.
- ⁶⁷ Pomanjkanje žena, *NO*, br. 265., 15. XI. 1907., str. 3.
- ⁶⁸ Nekoliko iz Amerike, *NO*, br. 196., 25. VIII. 1907., str. 4.
- ⁶⁹ Američki Hrvati o Supilu i o koaliciji, *Pozor*, br. 36., 14. II. 1908., str. 2.
- ⁷⁰ Hrvati u Americi, *NO*, br. 129., 7. VI. 1907., str. 3.
- ⁷¹ Praktičan izum Hrvata u Americi, *NO*, br. 234., 9. X. 1907., str. 2.
- ⁷² Novac američkih Hrvata, *NO*, br. 10., 12. I. 1907., br. 2.
- ⁷³ Onima koji hoće u Ameriku, *NO*, br. 281., 3. XII. 1907., str. 3.
- ⁷⁴ Blagdani u Americi, *NO*, br. 205., 5. IX. 1907., str. 3.
- ⁷⁵ Hrvati u Americi, *NO*, br. 35., 12. II. 1907., str. 3.
- ⁷⁶ Hrvati u Americi, *NO*, br. 58., 10. III. 1907., str. 4.
- ⁷⁷ Hrvati u Americi, *NO*, br. 43., 21. II. 1907., str. 3.
- ⁷⁸ Dva puta pokopan i još živi, *NO*, br. 209., 10. IX. 1907., str. 3.
- ⁷⁹ Hrvati u Americi, *NO*, br. 61., 14. III. 1907., str. 3.
- ⁸⁰ Progon Hrvata u Njemačkoj, *NO*, br. 282., 4. XII. 1907., str. 3.
- ⁸¹ Izseljavanje iz Ugarske, *NO*, br. 72., 28. III. 1907., str. 3.
- ⁸² Kako je u Americi, *NO*, br. 23., 29. I. 1908., str. 3.
- ⁸³ Ne idite u Ameriku, *Pozor*, br. 70., 27. XI. 1908., str. 3.
- ⁸⁴ Putni troškovi iseljenicima, *Pozor*, br. 71., 28. XI. 1908., str. 3.
- ⁸⁵ Za iseljenike koji se vraćaju, I. dio, *NO*, br. 10., 14. I. 1908., str. 2.
- ⁸⁶ Za iseljenike koji se vraćaju, II. dio, *NO*, br. 11., 15. I. 1908., str. 2.
- ⁸⁷ Koliko se razselilo naroda iz Hrvatske i Magjarske, *NO*, br. 112., 19. V. 1908., str. 2.
- ⁸⁸ Izseljenje i naseljenje u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji, *NO*, br. 184., 10. VIII. 1908., str. 2.
- ⁸⁹ Akcija američkih Hrvata, br. 26., 1. II. 1908., str. 3.
- ⁹⁰ Američki Hrvati za svoju domovinu, *NO*, br. 38., 12. II. 1908., str. 2.
- ⁹¹ Rezolucija Hrvata i Srba u Americi, *NO*, br. 73., 26. III. 1908., str. 1.
- ⁹² Našim izseljenicima na znanje, *NO*, br. 181., 6. VIII. 1908., str. 3.
- ⁹³ Amerikanska škola, *Pozor*, br. 52., 5. II. 1908., str. 2.
- ⁹⁴ Osijek u godini 1908., *NO*, br. 183., 13. VIII. 1909., str. 3.
- ⁹⁵ Prema novom popisu, objavljenom povodom reorganizacije priavnog ureda, popisano je stanovništvo u intravilanu grada Osijeka 26.501. Od toga je katolika 20.684, pravoslavnih 2.668, izraelićana 2.168, evangelika i reformiranih 937, a muslimana 44. Ovom treba pribrojati stanovništvo na osječkim pustarama i vinogradima sa 921 osobom i vojničtvom sa 3.200 osoba, tako da ukupni broj stanovništva iznosi do 25. pr. Mj. 30.622 osobe. Kuća ima u Osijeku danas do 3.000, dočim ih je godine 1900. bilo 2.713. Statistika grada Osijeka, *NO*, br. 269., 24. XI. 1909., str. 3.
- ⁹⁶ Od ukupnog civilnog osječčkog stanovništva (sa pustarama), t. j. od 27.422 ima: katolika 21.483, pravoslavnih 2.769, izraelićana 2.168, evangelika i reformiranih 958, muslimana 44. Ukupno 27.422. Po di-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 5 (67),
STR. 765-788

BALTA, I.:
SLAVONSKI ARHIVSKI...

elovima grada ima gornji grad (s pustarama) 15.551, nutarnji grad 731, dolnji grad (s pustarama) 9.544, novi grad (s pustarama) 1.596. Ukupno 27.422. Kuća ima prema zadnjem kućarinskom registru gornji grad 1.521, nutarnji grad 128, dolnji grad 1.226, novi grad 179. Ukupno 3.054. Statistika grada Osijeka, *NO*, br. 271., 26. XI. 1909., str. 3.

⁹⁷ Szlavoniai Magyar Ujsag, *NO*, br. 83., 13. IV. 1909., str. 2.

⁹⁸ Grof Bela Szechenyi izopačuje činjenice, *NO*, br. 194., 27. VIII. 1909., str. 1.

⁹⁹ Ne idite u Ameriku, *NO*, br. 8., 12. I. 1909., str. 1.-2. pismo iz Amerike, Bridgport Conn, 21. XII. 1909.

¹⁰⁰ Statistika iseljivanja preko Trsta, *NO*, br. 265., 19. XI. 1909., str. 2.

¹⁰¹ Prva hrvatska štedionica u Americi, *NO*, br. 234., 13. X. 1909., str. 2.

¹⁰² Izseljeničko vijeće, *NO*, br. 248., 29. X. 1909., str. 2.

¹⁰³ Hrvatske doznačnice – u Americi, *NO*, br. 23., 29. I. 1910., str. 3.

¹⁰⁴ Preti iseljavanju, *NO*, br. 49., 2. III. 1910., str. 2.

¹⁰⁵ Iseljavanje (Veliškovci, 31. ožujka 1910.), *NO*, br. 75., 2. IV. 1910., str. 2.

¹⁰⁶ Je li se dobro seliti u Ameriku?, *NO*, br. 195., 30. VIII. 1910., str. 2.

¹⁰⁷ Za iseljenike u Ameriku, *NO*, br. 25. VII. 1910., str. 3.

¹⁰⁸ Broj iseljenika u Ameriku preko Trsta, *NO*, br. 87., 18. IV. 1910., str. 2.

¹⁰⁹ Izgorjelo 12 Hrvata, *NO*, br. 137., 18. VI. 1910., str. 2.

¹¹⁰ Tragična smrt petnaestorice Hrvata u Americi, *NO*, br. 211., 19. IX. 1910., str. 2.

¹¹¹ HDA, fond: Kraljevski ministar hrv.-slav.-dalm., god. 1910., br. 1993.

Slavonian Archival and Newspaper Articles on Croatian Emigrants in the USA in the Period from 1905 to 1910

Ivan BALTA
Faculty of Pedagogy, Osijek

Emigration from Slavonia into the USA from the end of the 19th century reached its culmination in the period from 1905 to 1910. The reasons for emigrating were of economical and political nature: low cost-effectiveness of land-cultivation and smallholding, industrialisation and the growth of wage labour, rapid increase of population, intensified Hungarisation of Slavonia through the Greater-Hungarian programme "Julian Action" in the railway and schools, party conflicts and ideological stratification of the Slavonian population (populism, Party-of Right movement, Austrophiles, Hungarophiles, coalitionists, South-Slavism, social democracy...). Slavonian emigration in America was first directed towards the mining areas of the states of Pennsylvania and Ohio, the agricultural areas of the states Kansas and Michigan and towards the great commercial and industrial cities: New York, Chicago, San Francisco... The difficult

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 5 (67),
STR. 765-788

BALTA, I.:
SLAVONSKI ARHIVSKI...

and exhausting work of the emigrants caused numerous accidents, if they could find a job at all. Many disillusioned emigrants returned to their native country. Emigrants who remained in America often organised with the help of Catholic missions not only gatherings for cultural purposes and entertainment but also for political reasons creating organisations for mutual financial assistance. Several generations of Slavonian emigrants stayed in their new country, obtaining citizenship and thus becoming full-fledged citizens of the United States of America.

Slawonische Archivquellen und Zeitungsartikel über kroatische Einwanderer in den USA aus dem Zeitraum zwischen 1905 und 1910

Ivan BALTA
Pädagogische Fakultät, Osijek

Die Auswanderungswelle aus Slawonien (Nordostkroatien) in die Vereinigten Staaten, die Ende des 19. Jahrhunderts eingesetzt hatte, erreichte zwischen 1905 und 1910 ihren Höhepunkt. Die Ursachen lagen im wirtschaftlichen und politischen Bereich: geringe Erträge aus dem Landbau infolge Landzerstückelung; zunehmende Industrialisierung mit einer steigenden Zahl von Lohnarbeitern; rapides Bevölkerungswachstum; verstärkte Magyarisierung Slawoniens infolge eines großungarischen politischen Programms, das über das Eisenbahnnetz und das Schulwesen durchgeführt wurde; Parteienzwist und ideell-politische Aufspaltung der Bevölkerung (Volkspartei, Partei des Rechts, Austrophilen, Magyarophilen, Koalitionisten, Südslawentum, Sozialdemokraten...). Die aus Slawonien stammenden Einwanderer in den USA waren anfangs hauptsächlich auf die Bergbaugebiete der US-Bundesstaaten Pennsylvanien und Ohio orientiert, ferner auf die landwirtschaftlichen Gebiete in Kansas und Michigan sowie auf große Handels- und Industriestädte wie New York, Chicago, San Francisco usw. Die Einwanderer mussten schwer arbeiten, sofern sie überhaupt das Glück hatten, einen Arbeitsplatz zu finden; zahlreiche Arbeitsunfälle waren die Folge. Viele kehrten enttäuscht in die Heimat zurück. Diejenigen, die in Amerika blieben, wandten sich oft an katholische Missionen und organisierten mit deren Hilfe nicht nur Kultur- und Vergnügungsveranstaltungen, sondern auch Veranstaltungen, die verschiedenen Interessen, zumal den politischen, der Einwanderer entgegenkamen. Außerdem dienten solche Anlässe auch dazu, bedürftigen Mitgliedern durch materielle und finanzielle Spenden unter die Arme zu greifen. Die slawonischen Auswanderer konnten sich über mehrere Generationen hinweg in ihrer neuen Heimat behaupten, nachdem die amerikanische Staatsbürgerschaft erworben worden und ganze Familien zu rechtmäßigen US-Bürgern geworden waren.